
El Màster d'Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania: la seva significació per als estudis de gènere a Catalunya

The Master's Degree in Women's, Gender and Citizenship Studies: Its significance for gender studies in Catalonia

---

Nuria Pumar Beltrán^a i Rosa Guitart i Aced^b

^a Universitat de Barcelona (Barcelona)

A/e: npumar@ub.edu

^b Universitat de Vic (Vic)

A/e: rosa.guitart@uvic.cat

Data de recepció de l'article: 20 d'octubre de 2021

Data d'acceptació de l'article: 16 de desembre de 2021

Data de publicació de l'article: 29 de març de 2022

DOI: <https://doi.org/10.2436/20.3007.01.173>

Resum

L'article explica què va implicar per als estudis de gènere a Catalunya la creació d'un màster interuniversitari oficial, a iniciativa de les dones recercadores de l'Institut Interuniversitari d'Estudis de Dones i Gènere. Els seus orígens, fruit d'un context polític favorable i del compromís de les vuit universitats participants, expliquen que siguin els estudis de referència sobre feminismes i dones en el mapa universitari català actual. El seu programa, marcadament multidisciplinari, ofereix a l'alumnat una especialització en les epistemologies feministes i alhora una transversalitat de la perspectiva de gènere a disciplines tradicionals de les humanitats i les ciències socials.

Essent ja uns estudis clarament consolidats, se'n fa una valoració crítica i es posa l'accent en algunes de les seves mancances i reptes pendents. En un màster que presenta una gran diversitat de metodologies docents, l'article aporta, en el marc de l'assignatura d'educació i gènere, una manera de posar en pràctica els postulats de pedagogies crítiques i feministes.

Paraules clau

Estudis de dones, transversalitat de gènere, interdisciplinarietat, metodologia docent, pedagogies crítiques, pedagogies feministes.

Abstract

This paper explains what the creation of an official interuniversity master's degree at the initiative of the women researchers of the Interuniversity Institute of Women's and Gender Studies implied for gender studies in Catalonia. The origin of this degree, as a result of a favorable political context and of the commitment of the eight participating universities, explains why it is a reference for women's and feminism studies in the Catalan university system. Its markedly multidisciplinary program offers students a specialization in feminist epistemologies together with a transversality of the gender perspective in traditional disciplines of the humanities and social sciences.

A critical assessment is made of these clearly consolidated studies, emphasizing some of their shortcomings and pending challenges. For a master's degree presenting a great diversity of teaching methodologies, this paper proposes, within the framework of the Education and Gender course, a way of implementing the postulates of critical and feminist pedagogies.

Keywords

Women's studies, gender mainstreaming, interdisciplinarity, teaching methodology, critical pedagogies, feminist pedagogies.

1. Introducció

Les principals senyes d'identitat del Màster (interuniversitari) d'Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania (d'ara endavant Màster d'Estudis de Dones o el Màster) es van forjar en els seus orígens: l'elaboració del seu programa d'estudis va ser el resultat d'un treball col·lectiu dut a terme per investigadores de l'Institut Interuniversitari d'Estudis de Dones i Gènere (IIEDG), pertanyents a grups de recerca de vuit universitats catalanes.

Aquestes dones, estudioses del gènere i dels feminismes que tenien una extensa experiència docent i investigadora, havien creat l'IIEDG uns anys abans (2005-2008), amb el suport moral i financer de l'Institut Català de les Dones.

La creació de l'IIEDG perseguia com a principal objectiu el «reconeixement i la institucionalització dels estudis de dones i gènere en l'àmbit de la universitat». Ja en aquells moments i des dels anys vuitanta, les universitats catalanes comptaven amb investigadores i grups de recerca que organitzaven cursos i seminaris sobre dones, gènere i feminismes, i la majoria d'aquests grups no tenien reconeixement de la seva activitat investigadora en els seus propis departaments i universitats. En aquest sentit, l'IIEDG va significar un avenç clar cap a la visibilització i l'articulació de les investigacions feministes i de dones dutes a terme a les universitats catalanes (Grau et al., 2014), i amb la formalització del programa del Màster d'Estudis de Dones, es va fer un pas decisiu en la presència dels estudis de gènere i feminismes en l'oferta docent de les universitats catalanes.

La creació d'aquest institut d'investigació va ser propiciada per una determinada etapa política en què els governs progressistes d'Espanya i Catalunya van adoptar múltiples iniciatives polítiques i legislatives per aplicar la transversalitat de gènere en les seves accions, i la Unió Europea promovia clarament que els seus estats membres incorporessin la dimensió de gènere a la ciència i la investigació, si bé les universitats espanyoles encara no havien introduït polítiques d'igualtat de gènere.

El Màster d'Estudis de Dones és el resultat d'aquesta voluntat i reconeixement. La seva vinculació històrica i actual amb l'IIEDG és clara, ja que els continguts dels plans d'estudis expressen les diferents línies d'investigació desenvolupades per les seves investigadores i, alhora, elles mateixes —majoritàriament són dones— integren el claustre del professorat. Aquesta vinculació tan estreta explica que el programa del Màster sigui intensament interuniversitari i multidisciplinari, guiat per la mirada transversal de gènere i el feminisme en les diferents àrees de coneixement de les humanitats i de les ciències socials.

La majoria de programes d'estudis de dones tendeixen a especialitzar-se en unes determinades branques de coneixement afins o bé ofereixen la tradicional distinció entre estudis que versen sobre les identitats, sexualitats o cultures i els que tracten polítiques o altres ciències socials aplicades (Woodward i Woodward, 2015). El Màster d'Estudis de Dones, amb la intenció explícita de ser multidisciplinari i transversal, aplega aquestes dues gran línies temàtiques i permet seguir dos itineraris d'especialització: l'un, més orientat a la recerca i l'altre, més professionalitzador. Comparteix amb la resta de programes d'estudis de dones i gènere les principals raons de ser que en justifiquen la creació: la crítica al poder patriarcal, fortament arrelat a la societat; el desemmascament de l'androcentrisme en la generació i transmissió de coneixement, i la voluntat de visibilitzar les aportacions científiques i artístiques de les dones investigadores (Bosch i Ferrer, 2003; Woodward i Woodward, 2015).

En aquest article volem exposar breument què va implicar el reconeixement formal d'aquest programa de tercer cicle en els estudis de gènere a Catalunya i, alhora, en el marc de l'assignatura d'educació i gènere, mostrar un sistema d'aprenentatge basat en els postulats de pedagogies crítiques i feministes, dins d'un màster caracteritzat per la gran varietat de metodologies docents aplicades. Precisament, en l'apartat de conclusions i propostes s'apunten alguns dels reptes de futur que afronten aquests estudis, entre els quals destaquem la conveniència de reflexionar sobre l'adopció d'una orientació pedagògica compartida, tot preservant la pluralitat de mètodes docents existents.

2. Context

El Màster d'Estudis de Dones és un títol públic i oficial amb vocació generalista, en què participen i col·laboren vuit universitats catalanes, i la Universitat de Barcelona n'és l'organitzadora. Impartit per primer cop el curs 2007-2008, es tracta d'un màster únic, ja que en el seu moment va subsumir les assignatures de doctorat i els estudis de postgrau sobre la matèria, impartits en les diferents universitats que hi participen. Roman el compromís per part de les universitats participants de no concórrer amb el Màster oferint altres programes oficials de tercer cicle amb vocació generalista. De fet, en el mapa universitari actual, les universitats catalanes ofereixen diversos programes

de tercer cicle especialitzats en gènere (Verge i Cabruja, 2017), tot i que molts són títols propis o, si són oficials, s'orienten cap a disciplines concretes.

Si atenem a la seva justificació, el programa, fruit de la integració dels diferents grups de recerca a Catalunya, neix amb la vocació d'avançar en la normalització dels estudis de gènere a Catalunya i de cobrir una demanda formativa que es desplegui en tot el territori català. Aquesta petició creixent s'explicaria, en part, pel desplegament de les lleis d'igualtat i la creació de la figura de l'agent d'igualtat el 2007. Alhora, l'oferiment d'una modalitat d'ensenyament a distància es va justificar per la conveniència de cobrir una demanda formativa específica que superés, d'una banda, les barreres físiques i territorials i, de l'altra, les derivades de situacions personals i laborals. Així, els estudis en línia hi faciliten l'accés de persones de tot el territori català, de la resta de l'Estat espanyol i de Amèrica llatina, i, alhora, hi poden accedir persones amb mobilitat reduïda o que compaginin els estudis amb altres dedicacions laborals o familiars.

La Comissió Coordinadora del Màster, de caràcter interuniversitari, té un paper clau en el desenvolupament i l'aplicació del programa, dels plans docents i dels objectius i competències d'aprenentatge. En aquest sentit, les tasques de coordinació i organització de la docència que realitza la Comissió són decisives per oferir un programa de tanta complexitat organitzativa i acadèmica.

Quant a l'estructura curricular, el Màster consistia inicialment en cent vint crèdits, de manera que el primer curs (seixanta crèdits) s'impartien els mòduls comuns de contingut obligatori —relatiu bàsicament a la història de les dones i la teoria feminista— i el segon curs l'alumnat havia d'optar per un dels dos itineraris. El curs 2012-2013 es va implantar el nou pla d'estudis, actualment vigent, que va suposar un canvi significatiu respecte de l'anterior, ja que passava a oferir noranta crèdits, per tal de cenyir-se a un format més demanat per l'alumnat. En el nou pla d'estudis es va optar per flexibilitzar els itineraris i es va apostar per oferir un gran nombre d'optatives, comunes a les dues especialitats. Així, el Màster consta d'una matèria comuna obligatòria de vint crèdits per a les dues especialitats; una matèria específica obligatòria de vint crèdits per a cadascuna de les especialitats; tres matèries de caràcter optatiu i comunes a ambdues especialitats (trenta-cinc crèdits), i un treball de fi de màster (quinze crèdits).

L'objectiu general del Màster és impartir una formació en els estudis sobre dones i gènere que sigui científicament rigorosa i aplicable alhora a problemàtiques d'interès social. Amb aquest objectiu, el pla d'estudis conté aprenentatges especialitzats de les epistemologies i metodologies feministes amb la intenció d'adoptar un enfocament acadèmic plural, de manera que es tractin els diferents corrents, ideologies o escoles dels feminismes. Alhora, introdueix la perspectiva de gènere en àrees tradicionals del coneixement/ensenyament universitari com la història, l'economia, el dret, la geografia, l'educació, etc.

Tant en la seva modalitat presencial com en la modalitat en línia, l'oferta d'assignatures comunes i de les seves dues especialitats —la de teoria, crítica i cultura i la de dones, treball i polítiques públiques— aporta instruments a l'alumnat que li permeten assolir

una capacitat de recerca avançada i realitzar intervencions aplicades en diferents àmbits.

Pel que fa a les competències específiques del Màster, destacaríem la de fomentar l'anàlisi i la reflexió crítica de l'alumnat per combatre les desigualtats de gènere en els diferents contextos i àmbits disciplinaris. Així, el Màster pretén que l'alumnat, en finalitzar, hagi adquirit les competències següents:

- Conèixer els principals corrents de la història de les dones.
- Saber elaborar eines per combatre la desigualtat de gènere.
- Conèixer exhaustivament els principals corrents teòrics que han integrat i integren els estudis feministes i sobre el gènere.
- Comprendre quins han estat els canvis de paradigma dels feminismes i les seves causes.
- Saber aplicar els diferents models teòrics a l'anàlisi de discursos varis (socials, polítics, jurídics, filosòfics, psicològics, pedagògics...) des d'una perspectiva de gènere.
- Conèixer les aportacions de diferents disciplines a l'estudi de la configuració sociocultural del gènere i la sexualitat.
- Ser capaç d'elaborar propostes i plans d'igualtat en un context institucional.

L'especialitat de teoria, crítica i cultura orienta essencialment l'alumnat per comprendre i reflexionar sobre els fonaments ideològics de les representacions del gènere i de la sexualitat en els diferents discursos (científics, polítics, educatius, etc.) en el context multicultural contemporani.

En el cas de l'especialitat de dones, treball i polítiques públiques la competència principal rau a analitzar i aplicar la perspectiva de gènere en les polítiques públiques i en els seus diferents àmbits d'actuació.

En totes les competències esmentades s'exposen característiques pròpies de la introducció de la perspectiva de gènere a la docència universitària, la qual contribueix a formar una ciutadania més compromesa amb la justícia social i de gènere (Donoso-Vázquez et al., 2014).

El Màster d'Estudis de Dones s'ha anat consolidant amb el temps i l'interès per cursar aquest tipus d'estudis ha crescut, tal com mostra la tendència ascendent de les matriculacions i l'increment d'estudiants estrangeres, procedents principalment d'Amèrica llatina.

Les xifres donen suport a les afirmacions precedents: el Màster ofereix, en cadascuna de les dues modalitats, presencial i en línia, al voltant de trenta assignatures i hi

participen més de cinquanta professores i professors adscrits a més de trenta departaments i pertanyents a les vuit universitats. Al seu torn, el nombre d'estudiants matriculades ha anat creixent de forma sostinguda i en l'actualitat són més de cent vuitanta.

Ahora, el Màster advoca per oferir una pluralitat de metodologies docents i es conforma a partir d'una diversitat de perfils, tant per part del professorat com de les estudiants que hi accedeixen.

Així, el personal docent del Màster és membre, majoritàriament, de l'IIEDG i té una extensa trajectòria en la investigació i la docència en les seves àrees d'especialització respectives. Més del 90 % del professorat són dones, tenen la qualificació acadèmica de doctor/a i treballen a les set universitats públiques catalanes i a la Universitat de Vic-Universitat Central de Catalunya.

L'alumnat admès en aquests estudis —majoritàriament dones— prové de diferents estudis i disciplines, en consonància amb el seu caràcter multidisciplinari. És per aquest motiu que la consideració de titulacions afins és molt ampla i, com a criteris d'admissió, tenen més pes l'expedient acadèmic (60 %), la formació i experiència professional des de la perspectiva de gènere (15 %) i la motivació personal per realitzar els estudis de la persona candidata (10 %).

Un element addicional que cal valorar és la contribució del Màster d'Estudis de Dones a la transmissió del coneixement aplicat, ja que forma «*futuras profesionales de distintas disciplinas que van a trabajar directamente en temas de género (en el ámbito académico o más profesional) o van a poder incorporar esta perspectiva en su futura actividad laboral.*» (Grau et al., 2014, p. 45). Un instrument important per afavorir aquesta forma de transmissió de coneixements és l'assignatura optativa de pràctiques externes. Mitjançant aquestes pràctiques, les estudiants apliquen els coneixements i les competències adquirides i, ahora, assoleixen experiència professional en les entitats, institucions i empreses col·laboradores, tot incorporant la perspectiva de gènere i els temes d'igualtat i no-discriminació, etc.

En tot cas, caldria obrir vies perquè els sabers tractats al Màster arribin i tinguin repercussió en la ciutadania. En aquest punt, el Màster té un element potencial al seu favor i rau en l'estreta interacció i col·laboració del Màster amb les activitats de recerca i divulgació programades per l'IIEDG o bé pel programa de doctorat interuniversitari d'estudis de dones i gènere.

Precisament, aquest programa de doctorat, promogut per l'IIEDG i iniciat el curs 2016-2017, ha donat un nou impuls a la investigació en els estudis de dones i del feminisme en l'àmbit universitari català. I aquests estudis doctorals, d'aproximació transversal i multidisciplinària, ofereixen a les estudiants del Màster la possibilitat de donar continuïtat a les seves activitats i inquietuds investigadores.

3. Propostes de la intervenció o experiència

Les assignatures incloses en el Màster es desenvolupen a partir del pla d'estudis establert, que especifica les competències, els objectius, el temari i l'avaluació que cal dur a terme. La metodologia de treball, els processos d'ensenyament/aprenentatge que es proposen, les relacions que s'han d'establir en aquests processos, així com la mirada sobre els sabers que cal treballar en l'assignatura se situen dins de la llibertat de càtedra de cada docent i, malgrat que el Màster planteja alguns aspectes consensuats, hi ha varietat en la manera en la qual es concreta cadascuna de les assignatures.

Com a exemple d'aquesta diversitat de maneres de fer en les assignatures, a continuació se n'explicita una: educació i gènere en una societat en canvi, en el seu format presencial.

L'assignatura d'educació i gènere en una societat en canvi basa les seves intencions, continguts i pràctiques en plantejaments de pedagogies feministes en els quals s'incardinen principis de pedagogia crítica. Cal considerar que l'assignatura està condicionada pels estudis en què es troba inclosa: un màster, titulació d'educació formal que exerceix un poder institucional (amb la professora com a un dels seus instruments vehiculadors) reflectit en la seva finalitat, estructura i organització, pla d'estudis (amb assignatures i sabers establerts) i el paper atorgat a la professora o l'avaluació demanada en el propi màster. Aquesta situació condiona i determina aspectes fonamentals de l'assignatura, però no limita possibilitats del seu tractament, les maneres d'entendre el procés d'ensenyament/aprenentatge, la relació amb l'alumnat o el seu paper i el de la professora, o la mirada envers els coneixements, per exemple; conjunció que s'aprofita per intentar posar en pràctica postulats de pedagogies crítiques i feministes. L'assignatura, a més, planteja la necessitat de reflexió personal de cada alumna per generar autoconeixement personal. Així, proposa que cada persona reflexioni, amb mirada de gènere, sobre la seva posició personal (creences que té, condicionaments adquirits, contradiccions, sentiments relacionats...) envers el món educatiu, ja que es parteix del supòsit que tots els processos o accions educatives que es duen a terme —i més en aquelles en les quals el gènere i la diversitat en són el motiu— estan condicionats, no sols pels sabers discursius que té la persona, sinó també per les seves actituds, el reconeixement de la pròpia situació o les vinculacions afectives establertes en l'àmbit en què es mou.

A continuació s'indiquen alguns dels postulats de pedagogies crítiques i pedagogies feministes que s'han recollit en la proposta d'accions, activitats, pràctiques o treballs de classe, i que al mateix temps sustenten les intencions de la professora en els moments d'exposar-los, dialogar-los i justificar-los, no sols com a base de les interaccions i accions proposades, sinó també com a contingut de l'assignatura per debatre i reflexionar.

- Dur a terme una mirada crítica envers els coneixements tractats, els coneixements invisibilitzats i el propi coneixement.
  - Posicions no neutrals. Treballar des de la base explícita que l'educació no és neutral, com tampoc ho és el feminisme (l'educació és política i ètica) → ens duen a explicitar quins són els valors i els principis des dels quals s'adopten les posicions i es duen a terme les justificacions, les interpretacions, les propostes i les pràctiques.

- El reconeixement i el desvetllament de valors i contravalors que influeixen en les pròpies vides, en la societat i en el món educatiu ens duen a reflexionar i a cercar allò explícit i allò normalitzat i implícit que reproduïxen mandats de gènere.
- Els raonaments sobre el present, el passat i el futur ens duen a treballar des del present per cercar la història personal i social del passat que ens ajudin a entendre aquest present, però que també ens facilitin preveure o anticipar el futur per poder prendre decisions.
- Partir del fet que allò educatiu té el seu origen en la realitat que ens envolta, realitat que es vincula en interacció des d'allò personal i local a allò més comunitari i global ens du a vincular les pròpies realitats amb les realitats comunitàries locals i territorials, així com a cercar les interaccions i les influències amb els macrosistemes (estructures de l'ordre socioeconòmic dominant del sistema productiu actual —capitalistes/neoliberals— i en el sociocultural —androcèntriques i heteronormatives—).
- Reflexionar i reconèixer que tota persona té coneixements valuosos.
  - Els coneixements previs ens duen a exposar què sap cada alumna.
  - Els coneixements laborals i professionals en interacció ens duen a interrelacionar aquests coneixements de cada alumna amb els continguts de l'assignatura.
  - Els coneixements experiencials ens duen a reconèixer i valorar les experiències viscudes per l'alumnat.
- Valorar els coneixements subjectius personals com a font de coneixement.
  - Les vivències personals, les afectivitats... ens duen a contemplar la importància de les històries de vida, de les experiències viscudes, dels sentiments apareguts... i de la manera com es varen viure com a coneixements valuosos i necessaris, però situats en un context i un moment vital, personal.
  - Les subjectivitats i interpretacions personals de cada alumna ens duen a incloure-les en el treball educatiu (reconèixer, analitzar, contemplar...).
- Construir conjuntament el coneixement en interacció dialogant.
  - Les dimensions relacionals i col·lectives dels sabers ens duen a contemplar-los com a construccions col·lectives.
  - La construcció dialogant i participativa. Altres maneres de conèixer i recrear coneixement ens duen a analitzar o construir els sabers en accions participatives en interacció, enteses com a espais discursius de trobada i diàlegs crítics.
- Posar en pràctica que tota persona pot oferir el coneixement propi a altres: l'altra persona és també ensenyant.
  - La reducció del poder sobre el coneixement de la professora, les relacions més horitzontals ens duen a reconèixer que els sabers estan en mans de més persones que el professorat.
  - L'oferta dels sabers propis a les altres persones ens du a oferir els sabers portats o adquirits per les alumnes a les companyes.
- Partir del fet que la reflexió, l'anàlisi i el debat comporten coneixements justificats, base de pensaments i creences, i que han de servir per a l'acció.
  - La pedagogia com a pensament justificat i com a pràctica ens demana, no sols prendre consciència del que tenim, sabem o ens condiciona, sinó també cercar accions i canvis.
  - Accions encaminades a l'emancipació social i personal: accions transformadores i no pas reproductores ens demanen prendre consciència de les accions

reproductores que es realitzen, així com cercar vies per a la transformació personal i social emancipadora.

Activitats o treballs duts a terme a classe en què es posen en pràctica alguns d'aquests postulats són:

- Converses sobre lectures: llegida la lectura amb anterioritat, se'n distribueixen algunes parts per grups. Cada grup cerca les idees clau de la part adjudicada i les relacions amb coneixements experiencials previs de les persones del grup i planteja una pregunta. Posteriorment, es du a terme l'exposició conjunta de tots els grups, amb el diàleg conjunt dels elements concordants o dissidents que s'hagin donat entre els grups i les propostes de resposta a les preguntes plantejades.
- Activitats sobre àmbits d'intervenció en el context escolar:
  - Reflexió sobre records positius que es tinguin de la pròpia escolarització i que derivin de la interacció establerta amb alguna persona docent, justificant-ne la positivitat i relacionant-los amb accions educatives formatives.
  - Proposta de continguts que es puguin treballar en alguna de les etapes del sistema educatiu i que es desprenguin d'una mirada feminista a la pròpia professió o als estudis universitaris realitzats.
- Treball individual d'autoreflexió educativa: instantània pedagògica sobre l'educació viscuda i l'educació que es vol viure, narració escrita i visual resultat d'un exercici de memòria i, al mateix temps, d'ideació. El procés que es proposa és un recorregut que articuli passat, present i futur. Des del present, el jo dirigeix la mirada cap enrere, al passat de la realitat educativa viscuda, per descobrir el que recorda de forma explícita, però també el que no és visible i no es mostra i forma part del currículum ocult. Una recerca que és intencional i que es vol motivar amb la finalitat que el passat, significat pedagògicament, il·lumini el present comprensivament. L'activitat també es projecta amb el propòsit d'obrir l'espai perquè el jo pugui idear l'educació que vol viure.
- Treball grupal d'investigació i posicionament: presentació d'un informe sobre un projecte o una proposta educativa amb perspectiva de gènere, dissenyada o executada per administracions, entitats, col·lectius, centres educatius... Especificació de la informació de la qual es parteix, així com dels marcs educatius i feministes que fonamenten les interpretacions realitzades. Traspàs de l'expertesa adquirida en el treball realitzat a la resta de l'alumnat en seminari de treball.

4. Conclusions i discussió

El Màster, com a títol oficial, té unes pautes acadèmiques comunes marcades per les diferents normatives aplicables i aquests estudis, dintre d'aquest marc, presenten mètodes d'ensenyament, activitats formatives i d'avaluació ben variades. Es pot dir que hi ha tantes metodologies docents com professors/es al Màster, i l'experiència docent i d'aprenentatge de l'assignatura educació i gènere en una societat en canvi, exposada en aquest article, n'és un exemple, d'aquesta diversitat.

Entren aquí en escena reptes rellevants i complexos que tenen a veure amb com s'ensenya, i aquí caldria fer canvis més profunds que afectarien la pròpia estructura i

organització del estudis i implicarien un replantejament pedagògic d'aquests estudis cap a una veritable interdisciplinarietat i cap a l'aplicació d'una metodologia docent crítica i feminista a les aules.

L'aprenentatge de les temàtiques amb la posada en comú integradora de diferents discursos i teories provinents dels dominis propis de disciplines vàries permetria enriquir el marc conceptual i la capacitat de resolució dels problemes per part de l'alumnat (Neves, 2005). Per iniciar aquest replantejament caldria repensar i reflexionar, a iniciativa de la coordinació del Màster i de forma compartida amb el professorat i l'alumnat, sobre el que implica aplicar la interdisciplinarietat a la docència i la possibilitat de desplegar l'apropament als mòduls o matèries sense la fragmentació derivada de les assignatures.

Altres qüestions no resoltes tenen a veure amb el que s'ensenya —i són reclamades sovint per les alumnes del Màster—, com són la conveniència d'aprofundir i assumir major diversitat i modernitat dels corrents feministes, de defugir de l'eurocentrisme o anglocentrisme imperants o d'integrar més altres eixos de discriminació. Es tractaria, en part, d'avaluar si el marc d'interpretació feminista (fent servir la terminologia de Miguel, 2005) que ofereix el programa del Màster és prou obert i plural per encabir les diferents mirades provinents dels moviments feministes actuals. Alhora, caldria debatre si, en uns estudis feministes amb vocació general com aquests, es podria donar espai a epistemologies i metodologies feministes relatives a les ciències exactes o experimentals.

I pel camí el Màster ha d'afrontar altres reptes pendents, molts dels quals venen marcats pels criteris de qualitat de docència i es troben sotmesos a revisió per part de la coordinació del Màster. Per exemple, caldria aconseguir més homogeneïtat en els mecanismes i els criteris d'avaluació, davant l'elevada interdisciplinarietat dels treballs finals de Màster. També, pel que fa a la modalitat en línia, caldria adaptar millor la metodologia docent a les peculiaritats pròpies de l'ensenyament a distància, tot afavorint un grau més elevat d'acompanyament i interacció amb l'alumnat.

Altres dificultats són degudes a mancances estructurals, compartides en part amb el sistema universitari català i espanyol. Així, des dels seus inicis, el Màster compta amb un suport administratiu i financer clarament insuficient i el seu entramat institucional no respon de forma adequada a les necessitats d'un programa interuniversitari. Precisament, donat aquest caràcter interuniversitari, la doble modalitat oferta i el creixement de les seves dimensions, caldria incrementar els recursos personals i materials esmerçats, fins ara insuficients.

A això s'afegeixen les dificultats que experimenta el Màster per dur a terme el relleu generacional del seu professorat, perquè moltes de les acadèmiques expertes en les temàtiques del Màster s'han jubilat o es jubilaran properament. I moltes joves investigadores/docents experimenten carreres precaritzades i no consolidades, especialment si orienten les seves investigacions cap als temes transversals —no reconeguts en les disciplines acadèmiques tradicionals— dels feminismes i del gènere. En algun cas, la manca de personal docent i de recerca jove que hagi seguit la recerca i

la formació en les línies i àrees de recerca presents en les assignatures ofertes pel Màster dificulta la continuïtat de les assignatures.

En definitiva, els estudis del Màster d'Estudis de Dones són «joves» però, malgrat això, s'han consolidat i continuen ocupant un lloc central en el mapa dels estudis feministes de tercer cicle a Catalunya. Gran part dels mèrits d'aquest programa i que, alhora, el fan identificable —com són el seu caràcter interuniversitari i multidisciplinari— són fruit d'un treball col·lectiu interuniversitari, iniciat per l'IIEDG i seguit per la comissió coordinadora. Pensem que, davant del seu breu però intens corregut, caldria fer un balanç d'allò que s'ha assolit i dels reptes i objectius futurs pendents, mitjançant la posada en marxa d'espais de debat amplis, que impliquessin també el professorat i l'alumnat. I dintre d'aquests debats, creiem que caldria donar prioritat a la reflexió crítica sobre les metodologies docents del Màster i, més concretament, sobre el que significa l'aprenentatge i l'ensenyament a les aules dins d'uns estudis feministes i de gènere.

Bibliografia

- Aldana, C. (2001). *Pedagogía general crítica*. Serviprensa.
- Bosch, E., i Ferrer, V. A. (2003). Los estudios de las mujeres como aportación al feminismo académico. Dins E. Bosch, T. Riera, R. M. Alberdi i V. A. Ferrer (ed.), *Feminisme a les aules: teoria i praxi dels estudis de gènere*. Universitat de les Illes Balears.
- Bourdieu, P., i Passeron, J.-C. (2001). *La reproducción: elementos para una teoría del sistema de enseñanza*. Popular.
- Donoso-Vázquez, T., Montané, A., i Pessoa, M. E. (2014). Género y calidad en Educación Superior. *Revista Electrónica Interuniversitaria de Formación del Profesorado*, 17(3), 157-171. <https://doi.org/10.6018/reifop.17.3.204121>
- Grau, A., Rifà, M., i Carrasquer, P. (2014). La experiencia y el contexto de creación del máster oficial interuniversitario de Estudios de Mujeres, Género y Ciudadanía en Cataluña. Dins A. M. Goetschel, i B. Espinosa (ed.), *Hacia posgrados en inclusión social y equidad en América Latina. Experiencias y reflexiones: Actas del II Congreso Internacional de MISEAL*, San José, Costa Rica, 18-22 noviembre 2013, p. 33-48.
- Martínez Martín, I. (2016). Construcción de una pedagogía feminista para una ciudadanía transformadora y contra-hegemónica. *Foro de Educación*, 14(20), 129-151. <http://dx.doi.org/10.14516/fde.2016.014.020.008>
- McLaren, P. (2011). *La vida en las escuelas: una introducción a la pedagogía crítica en los fundamentos de la educación*. (2na ed.) Siglo XXI.
- Miguel, A. de (2005). La construcción de un marco feminista de interpretación: la violencia de género. *Cuadernos de Trabajo Social*, 18, 231-248.
- Neves, M. (2005). Pesquisa interdisciplinar no Brasil: o paradoxo da interdisciplinaridade. *Revista do Instituto de Hermenêutica Jurídica*, 1, 207-214.
- Ocampo González, A. (2018). *Pedagogías Queer*. Ediciones CELEI.
- Pumar, N., i Guitart, R. (2022). El Màster d'Estudis de Dones, Gènere i Ciutadania: la seva significació per als estudis de gènere a Catalunya. *Revista Catalana de Pedagogia*, 21, 59-70. <https://doi.org/10.2436/20.3007.01.173>

Platero, R. (Lucas) (2014). Metáforas y articulaciones para una pedagogía crítica sobre la interseccionalidad. *Quaderns de psicologia*, 16(1), 55-72. <https://doi.org/10.5565/rev/qpsicologia.1219>

Verge, T., i Cabruja, T. (2017). *La perspectiva de gènere en docència i recerca a les Universitats de la Xarxa Vives: situació actual i reptes de futur*. Xarxa Vives d'Universitats.

Woodward, K., i Woodward, S. (2015). Gender studies and interdisciplinarity. *Palgrave Communications*, 1, article 15018. <https://doi.org/10.1057/palcomms.2015.18>